

Juhász Tamás

„Szocialistává kell hogy legyen a jó keresztyén ember?”

Karl Barth és a szocializmus

Amikor az alábbiakban Karl Barth életútjának és gondolkodásának egy olyan vonását domborítom ki, amely az én meglátásom szerint mintegy árnyékot vet a 20. századi európai protestáns teológia máig utolérhetetlen személyiségére és teljesítményére, ezzel nem kívánom az ő egyházunkra és teológiánkra gyakorolt jó hatását kisebbiteni. Napjainkra vonatkozóan is érvényesnek tartom azt, amit közel ötven évvel ezelőtt Hans-Helmut Eßer müncheni professzorunk mondott azokról az – akkor modernnek számító – protestáns teológusokról, akik Barthot „túlhaladottnak” nevezték: „Ahhoz, hogy valakit megelőzzünk, azt előbb utol is kell érni. Barthot a mai protestáns teológia még nem érte utol.”¹

Karl Barth gondolkodásának a következőkben vázolt nemszeretem oldala az a tény, hogy megértette a szocializmust, és egyet is értett vele. Szocializmuson azt a 19. századi ideológiát értjük, amely a mindenkori társadalmi rend „igazságos” megváltoztatását követeli. A francia forradalommal és az ipari forradalmakkal egy időben jött létre, és abból a felfogásból indul ki, hogy a gazdasági életet, különösen a tulajdonjogot, a javak elosztását és a fogyasztást társadalmi alapra lehet helyezni, és meg lehet szüntetni a gazdagok és a szegények, a tőkésék és a proletárok közötti különbséget. Leginkább a tőke és a magántulajdon ellen harcol.

Barth „szocializmusát” három körülmény határozta meg: 1. családi és svájci eredetű *szociális elkötelezettsége*; 2. teológiai útkeresése idején az úgynevezett „*vallásos szocializmus*” hatása; 3. annak a *kommunistaellenességnek határozott elutasítása*, amely a második világháború után az 1960-as évekig Amerikában és a nyugat-európai szociális-demokratikus országokban (és így Svájcban is) uralkodott.

---

¹ Hans-Helmut Eßer szóbeli közlése a Barth kiengeszteléstanárról tartott úgynevezett „társaskörben” (Sozietät).

1. Szociális elkötelezettség

Karl Barth esetében családi és svájci-egyházi hagyomány volt a szociális érzékenység. Édesapja, Fritz Barth már 1894-ben nyilvánosan felhívta a figyelmet a nagy és súlyos szociális nyomorúságokra, és újságcikkekben szólította fel a berni közvéleményt, hogy változtassák meg azt, aminek meg kell változnia. Amikor Karl Barth 1911-ben az Aargau kantonhoz tartozó Safenwil lelkipásztoraként kezdte meg önálló, felnőtt hivatását, ez az érzékenység a mindennapi életben azonnal működni kezdett.

Svájcban – mint mindenütt az akkori világban – megszokott dolog volt a gyermekmunka, és mert a helyi egyházi rend szerint a fiatalok tizenöt éves korukban konfirmáltak, a konfirmálók többsége már dolgozott. Barth viszont ragaszkodott ahhoz, hogy a kátéóra munkaidőben legyen, s emiatt vitába keveredett egy Hochuli nevű gyártulajdonossal, aki egy alkalommal egyszerűen nem engedte el a konfirmálókat a munkahelyükről, máskor kijelentette, hogy ezután konfirmálóknak nem ad munkát, egy újabb alkalommal pedig azt ajánlotta a konfirmálóknak, hogy járjanak Zofingenbe, a szomszéd községbe kátéórára. A kanton egyházi főtanácsa, amelyhez Barth segítségért fordult, nem állt ki mellette, azt mondván, hogy a vitának a lelkipásztor személyisége is oka.

Az iparosodó Safenwilben a gyülekezetben tapasztalt helyzet kényszerítette arra, hogy behatóan foglalkozzék a szocializmus problémájával, különösen a szakszervezeti mozgalommal.

„Gyülekezetemben konkrétan láthattam, mi az osztályellentét, s (a konfirmálók ügye) volt az első eset, hogy a való élet valódi kérdésével szembe-sültem. Ennek az lett a következménye, hogy [...] tudományos buzgalmam az ipari törvénykezés, a biztosítási ügyek, a szakszervezeti ismeretek felé fordult, engem pedig teljesen igénybe vett a sok helyi és kantonális szinten folytatott heves küzdelem, amelyet a munkások oldalán való állás-foglalásom váltott ki.”²

A munkásoknak alacsony béreket fizettek. És mivel nem egyesültek szakszervezetben, a fiatal safenwili lelkész számára magától értetődő volt, hogy elméleti felvilágosítással, gyakorlati támogatással segítse őket, és útbaigazí-

---

² Busch, Eberhard: *Karl Barths Lebenslauf. Nach seinen Briefen und autobiographischen Texten*. 3. Auflage. Christian Kaiser Verlag, München 1978, 81. A dolgozatban minden további, külön meg nem jelölt idézet ebből a könyvből származik.

tást adjon nekik a szervezett kiálláshoz. Barth már 1911 októberében előadás-sorozatot kezdett a régi safenwili iskolában a munkásegylet előtt. Először akadémiai magasságban kezdte, de hamarosan rá kellett jönnie: „Az emberek egyszerűen nem értik, ha akadémiai szinten hallanak a szocializmusról [...] Ők csak a helyi viszonyokra tudnak gondolni [...] és mindent ennek alapján ítélnék meg, amit maguk is tapasztalnak.”³

Első előadásait ilyen címmel tartotta: *Emberi jog és polgári kötelesség, Vallás és tudomány, vagy Kereset, munka, élet*. Egy 1911. december 17-én tartott *Jézus Krisztus és a szociális mozgalom* című előadását azonnal közölte a *Freier Aargauer* című szocialista napilap.

Jézus Krisztus „szolidáris és szociális Istent” hirdetett, s az ő nyomdokain „elvtársá kell lennie annak, aki ember akar lenni”. Korunkban a szocializmus az igazi keresztyénség, s bár az igazi szocializmus nem az, amit a szocialisták csinálnak, hanem amit Jézus – s amit végső soron a szocialisták is akarnak (csak „akarnak”!). Barth mindezt nem azért hangoztatta, hogy megnyerje a munkásokat az egyháznak, hanem azért, mert hitt abban, hogy Isten országa a szegényekhez van közel, s hogy Jézus a szegényekkel vállalt szolidaritást. Ilyen értelemben lehet mondani, hogy „Jézus személyének igazi mondanivalója ebben a két szóban foglalható össze: szociális mozgalom”. Ezért „az a szellemiség, amely Istennek kedves, az a szociális szellem”.

Távolról figyelemmel kísérte a Német Szociáldemokrata Párt [Sozialdemokratische Partei Deutschlands] tevékenységét is: „Én még tudtam, ki August Bebel, vagy az idősebb Liebknecht”, és „láttam, milyen prófétai felhő lengte be a német szociáldemokrata mozgalmat, amely aztán láthatóan szertefoszlott”. Nem volt véletlen, hogy már 1913 tavaszán felmerült annak lehetősége, hogy Barth szociáldemokrata színekben nagytanácsstag (kantónális parlamenti képviselő) helyre pályázzon. Amikor ugyanazon év júniusában a safenwili munkásegylet elöljárósága a pártba való belépését sürgette, ezt hosszabb megfontolási idő után elutasította.

2. A vallásos szocializmus hatása

A vallásos szocializmus gondolata a híres württembergi teológus, Christoph Blumhardt (1842–1919) és két ugyancsak neves svájci teológus, Hermann Kutter (1863–1931) és Leonhard Ragaz (1868–1945) nevéhez fűződik. Barthnak ezzel a mozgalommal való kapcsolata azt jelentette, hogy a családi és

---

³ Busch, Eberhard: *i. m.* 81.

egyházi környezet szociális elkötelezettsége mint lelki-társadalmi rugók után teológiai alapokat vélt találni szocializmusához.

Hermann Kutter, a „próféta gondolkodó és igehirdető” a maga korában mindenkinél erőteljesebben képviselte azt a véleményt, hogy Isten hatalma messze meghaladja az egyház hatáskörét, és hogy Istennek mindig is tetszett az ő egyházát a világi történelem személyiségein és eseményein át megszólítani. Kutter ezt inkább korábbi könyveiben (*Sie müssen*, 1903; *Gerechtigkeit*, 1905; *Wir Pfarrer*, 1907) állította, a háború előtti szociáldemokrata mozgalomra való tekintettel. A túlzottan erőteljes hang azonban, amelyen ezt a felismerését kifejezte, Barthot már akkoriban sem vonzotta.

Kutteren keresztül Barth egész sor hasonló értelemben kereső és gondolkodó elmét ismert meg. Akkoriban ugyanis nemcsak szociáldemokratáknál, hanem sok más svájci teológusnál is

„[...] különös fordulatot vett az Isten országáért folytatott küzdelem: tettszéssel fogadták a szociáldemokrata munkásmozgalom eszkatológiáját és reménységét, s ezeket úgy állították az egyház, a teológia és a kereszténység elé, mint annak a hitnek jelenkori, példás megvalósulását, amelyet Jézus nem talált Izráelben.”⁴

Azok között, akik így gondolkodtak és cselekedtek, leginkább Leonhard Ragaz emelkedett ki és volt hangadó. Ő Isten országának ezt a látásmódját 1902 óta képviselte és terjesztette a bázeli nagytemplom, a Münster lelkeseként, majd 1908-tól zürichi teológiai tanári állásából. 1921-ben elhagyta tanári állását, hogy teljesen a társadalmi és békemunkának szentelje magát. 1906-ban Kutter hatására, de még erőteljesebben a Ragazéra jött létre Svájcban is a vallásos szocializmus mozgalma. A mozgalomnak saját lapja is volt, *Neue Wege (Új utak)* címmel. Barth szerint akkoriban minden fiatal svájci lelkész – „hacsak nem aludt, nem járt a fellegekben, vagy valami más módon nem állt farhámiban – szűkebb vagy tágabb értelemben vallásos-szocialista volt. Heves kispolgár-ellenesség jellemzett minket, akik persze a tagadásban magabiztosabbak voltunk, mint az állításban [...]”

1913 őszén hivatalon kívüli tevékenységének már nagy részét szentelte a szocializmusnak, s így ebben a tárgyban rendre szakértővé fejlődött. S miközben így neve a kanton határain túl ismertté vált, egyre-másra kellett fellépnie „vándorprédikátorként” is, és a szocializmusról szóló előadásait min-

---

⁴ Busch, Eberhard: *i. m.* 88.

denféle tornatermekben, iskolai dísztermekben, vendéglői különtermekben lehetett hallgatni. Például november 1-én az entfelden (mérsékelten szocialista) Grütli-egyletben, ahol azt követelte, hogy miután Svájcban megvalósult a nemzeti demokrácia és a politikai demokrácia, legyen „szociális demokrácia” is.

A világháború kitörése „kétszeresen összezavarta” Barthot, tudniillik nemcsak teológiai tanítóiban csalódott,⁵ hanem „az európai szocializmusban is, mert tőle többé-kevésbé mindnyájan azt vártuk – ahogy Hermann Kutter a *Sie müssen* című írásában követelményként állította a szociáldemokrácia elé –, hogy ők lesznek Isten pörölye, amely mindenütt lecsap, ahol nemzeti háborús frontok támadnak”. Ugyanis 1912 novemberében, a második szocialista Internacionálé alkalmával a bázeli Münsterben (!) az egész világból összegyűlt szocialisták önmagukat is, a nagyvilágot is kellő ünnepélyességgel biztosították arról, hogy kötelességüknek fogják tartani hatékonyan szembeszegülni minden kitörni készülő újabb háborúval. Ehelyett „ennek a pártnak a nagy bűnbeesése” következett be különösképpen „a német szociáldemokrácia csődje a háborús ideológiával szemben”.

Ugyanakkor a szociáldemokrácia kritikája nem akadályozta Karl Barthot abban – s ez nagyon jellemző volt rá –, hogy éppen most fejezze ki e párt iránti szolidaritását, és belépjen a pártba. 1915. január 26-án lett a párt tagja. Ettől kezdve a safenwili munkások „lelkipásztor elvtársnak” („Genosse Pfarrer”) kezdték szólítani. Mivel éppen

„[...] az volt a fő gondom, hogy vasárnapról vasárnapra a végső dolgokról prédikáljak, nem tehettem meg, hogy én magam e mostani gonosz világ felett a felhőkben járjak. Ellenkezőleg: éppen most kellett megmutatnom, hogy a Mérhetetlenbe vetett hit nem kizárja, hanem magában foglalja a halandó ember munkáját és szenvedését.”⁶

Másrészt azért tette meg Barth ezt a lépést, hogy többé ne tudjon hűtlenné válni ehhez a „nagyon lényeges irányzathoz”, ami két évvel ezelőtt még megtörténhetett volna vele. Barth akkor vállalta a szolidaritás külső

---

⁵ 1914. augusztus 1-én jelent meg az a hírhedt nyilatkozat, amelyben 93 német vezető értelmiségi az egész világ nyilvánossága előtt azonosította magát II. Vilmos császár és kancellárja háborús politikájával. Barthot megdöbbenette, hogy a nyilatkozatot jóformán minden német tanítómestere (Adolf von Harnack, Wilhelm Herrmann, Rudolf Eucken stb.) aláírta. Erkölcsi csődjükből az derült ki, hogy exegetikai és dogmatikai alapjukkal is baj lehetett.

⁶ Busch, Eberhard: *i. m.* 94.

formáját, amikor úgy gondolta, hogy szociáldemokrata barátainak a korábbiaknál többet nyújthatott most, hogy közējük állt.

„[...] voltam annyira liberális, hogy – az ottani liberálisokkal ellentétben – szociáldemokrata párttaggá legyek; én lettem »a safenwili vörös lelkész«. De nem törődtem vele. Persze manapság nincs semmi rendkívüli az ilyenekben. Akkoriban azonban valami »gonosz« dolognak tartották, ha valaki szociáldemokrata volt. Az ilyet azonnal bolseviknek nevezték”. Ez különösen Aargauban volt furcsa, ahol a munkáspárt „néhány elszánt alak kivételével nem tartozott a vörös internacionálé veszélyes pontjai közé”.⁷

Újdonsült párttagként első előadását 1915. február 14-én tartotta Zofingenben *Háború, szocializmus, keresztyénség* címmel. Előadásában arra világított rá, hogy a háború kitörése óta mind a keresztyénségnek, mind a szocializmusnak „reformációra” van szüksége, s ebben egymásra vannak utalva.

„A jó keresztyén ember szocialistává kell hogy legyen, ha komolyan veszi a keresztyénség reformációját. A jó szocialista pedig keresztyénné kell hogy legyen, ha fontosnak tartja a szocializmus reformációját.”⁸

Ennek az elgondolásnak a vonalán hangzottak el ugyanabban az évben előadásai: *Krisztus és a keresztyéndemokrácia*, *A szociáldemokrácia belső lehetőségei* és *Mit jelent szocialistának lenni?* Utóbbi kérdésre ez a válasz: az a szocialista, aki a szívében is az. Ebben az előadásban fejtette ki, hogy sem az nem helyes, ha az embert akarjuk megújítani körülményeinek megújítása előtt, sem pedig az, ha a körülményeit akarjuk megújítani az ember megújítása előtt, hanem „a kettőnek együtt kell járnia és egymásba kell fonódnia”. Egy Safenwilben elhangzott előadásában (*Vallás és keresztyénség*) részletesen elmondta, hogy miként értelmezi a maga részvételét a szocialista mozgalomban: „A politikus lelkipásztornak minden változatát, még a szocialistát is tévelygésnek tartom. Ám emberként és polgárként mégis [...] a szociáldemokraták oldalán állok.”

A második háborús év folyamán Kutter és Ragaz megkülönbözött. Barth érdeklődéssel figyelte a kettejük közötti egyre élesedő ellentétet, amely természetesen hatott rá. Ez az ellentét röviden úgy jellemezhető, hogy Kutter

⁷ Busch, Eberhard: *i. m.* 95.

⁸ Uo.

az élő Isten prófétai megismerésére fektette a hangsúlyt, míg Ragaz az Assisi Ferenc-féle eszményi szegénység szerinti Krisztus-követésre. Ennek megfelelően dolgozták fel eltérő módon az első világháború okozta megrázó kódtatást is. Kutter alázatos önmagunkra eszmélést sürgetett, Ragaz pedig pacifista tettekre szólított fel mindenkit. Az is jellemző volt, hogy Kutter sohasem lett szociáldemokrata, míg Ragaz már 1913-ban belépett a pártba. Meglepő volt, hogy Karl Barthot azért izgatta ez a kérdés, mert kereste azt a kiutat, amelyen el lehet érni az ellentét legyőzését.

„Nem volna jobb megkeresni azt a pontot, amelyen Kutter nemje és Ragaz igenje, Kutter radikális nyugalma és Ragaz energikus tenni akarása összecseng. Hiszek abban, hogy van ilyen pont, még ha pillanatnyilag leírni nem is tudnám.”

Barth egyre inkább meggyőződött arról, hogy „a hangsúlyok tekintetében mindenben Kutter vonzza őt”, viszont „Ragaz álláspontját, legalábbis a lényeges dolgokat illetően, semmiképpen nem utasítaná el”, és „bár láthatóan veszélyeket is rejt magában, Ragaznál a gyakorlati dolgok komolyan vétele az ügy szempontjából nélkülözhetetlen, még ha csak a második helyen is”.

Barth keresésben volt. És ebben a keresésben éppen a vallásos szocialisták eszkatológiája és Isten országának hirdetése juttatta el őt is arra, hogy felismerje Isten országának vallást megítélő jelentőségét. Egy 1915 decemberében tartott előadásában ezt hangoztatta:

„Isten országát nem találhatjuk meg ott, ahol a pénz fontosabb az embernél, ahol a tulajdon minden érték fokmérőjévé válik, ahol a hazafiság kicsinyesen és féltékenyen több az egyetemesnél, ahol jobban bízunk abban, ami van, mint abban, ami lesz.”

Mivel úgy látta, hogy a szocializmus túlmutat az ilyenszerű gondolkodáson, „minden tökéletlensége dacára, amelyekről bátran és nyíltan beszélni lehet, annak biztató jelét” látja benne, hogy „Isten országa nem szűnt meg, hogy Isten a színen van”.

Barth gondolkodását egyre jobban meghatározta az a felismerés, hogy ige hirdetésünknek egészen más módon kell Istenről beszélnie, mint eddig. Ugyanakkor fokozatosan eltávolodott a vallásos szocializmus mozgalmától, amely féltő volt, hogy más ellentétek miatt is egyre inkább szétforgácsolódik. A liberális teológia és a vallásos szocializmus kérdéskörén túl egyre sür-

getőbb kérdéssé vált számára nemcsak Isten országának gondolata, hanem maga a Biblia is mint prédikációinak alapigéje. Elhatározta, hogy megpróbálja a korábbinál elmélyültebben olvasni az Ó- és az Újszövetség könyveit és azok magyarázatát. A Római levélen kezdte, és ennek a levélnek intenzív olvasásával kezdett formálódni a *Römerbrief* (1916), és vele a nagy fordulat.

Bár ettől kezdve szinte kizárólag csak a mélyebb teológiai kérdésekkel foglalkozott, a szociáldemokráciával való formális kapcsolata nem szűnt meg, csupán elhatárolódott a radikális szárnytól. 1920-ban figyelmeztette a szocialista pártot, hogy ne csatlakozzék (az Oroszország által befolyásolt) 3. Internacionáléhoz. Sőt, bonni professzori működése idején, 1931-ben belépett a szociáldemokraták németországi pártjába is. Ezt a lépését nem úgy értelmezte, hogy ő most „hitvallást tesz a szocializmus eszméje és világnézete mellett”, hanem mint „gyakorlati politikai döntést”, amellyel azon párt mellé állott, amelyikről úgy látta, hogy legjobban képviseli az egészséges politikát.

3. A nyugati országok kommunistaellenessége

1961/62-ben, nyugdíjba vonulása előtt tartott utolsó előadása a *Bevezetés az evangéliumi teológiába* címmel hangzott el. Az előadás-sorozat könyvalakban is megjelent 1962-ben. Előszavában ezt írta Barth:

„Ezt a hatyúdalmot arra használtam, hogy röviden számot adjak mind magamnak, mind kortársaimnak arról, amit öt éven át egyetemi hallgatóként, tizenkét évig lelkipásztorként, majd negyven éven át egyetemi tanárként az evangéliumi [=protestáns] teológia sok-sok útján és kerülőútján elvben mindmáig követtem, tanultam és képviseltem. [...] Ezért választottam a »teológiai bevezetés« műfaját, amelyről bázeli fakultásunkon már rég nem értekezett senki. Nem panaszkodhatom, hogy nem volt elég hallgatóm. Még az a kis dráma vagy drámácska sem tudta belső nyugalmat megzavarni, amely március elsején, furcsa módon éppen a szertetről szóló utolsó előadásomat követően játszódott le a díszteremben.”⁹

Kíváncsi lettem, vajon milyen „drámáról” van szó. Kérésre Eberhard Busch göttingeni teológiai tanár, aki Barth utolsó tanítási éveiben volt mellette tanársegéd, a következő jegyzetet írta erről:

---

⁹ Barth, Karl: *Einführung in die evangelische Theologie*. 3. Auflage. Theologischer Verlag Zürich, Zürich 1977, 8.

„A dráma Magyarországgal és 1956-tal kapcsolatos. Akkoriban a nyugati világon egyfajta hisztériahullám vonult át. [A hatóságok] mindenkit ellenőriztettek, hogy vajon az illető tiltakozott-e már a szovjetek ellen. Barth is hallgatott, mert meg volt győződve, hogy ez a fajta tiltakozás Magyarországon egyetlen emberen sem fog segíteni, s ezért más módon próbált segíteni. Nyugaton úgy vélték, hogy a tiltakozásokon lehet lemérni és ellenőrizni, ki kivel tart, s aki nem szidta a szovjeteket, azt nyilvánosan megbélyegezték.

Amikor Barth 1962 tavaszán kibúcsúzott, a bázeli egyetem rektorhelyettese is okvetlenül beszélni kívánt. Így, miután elhangzott Barth utolsó előadása a szeretetről, a rektorhelyettes durván rátámadt beszédében Barthra a magyarországi forradalommal kapcsolatban: szerinte Barth [teológiai] fellegekben jár, és semmit sem tud arról, ami a földön zajlik, de ennek ellenére hozzászólásával (vagy éppen hallgatásával) véleményt nyilvánít róluk. Valósággal összeszidta Barthot. Ezek után olyan szokatlán dolog történt, amilyen a díszteremben még nem fordult elő: a sok-sok jelenlévő perceként át tiltakozva fütyülte ki az egyetem rektorának helyettesét. Ezt követően csend állt be, majd a jelenlévők hangos tetszésnyilvánítása következett, amely most már csak Barthnak szólt. A búcsúztatás után az egyetem ajándékképpen szeretetvendégséget akart adni a hallgatóságnak, de mindenki elment, senki nem járult az asztalhoz, kivéve Barthot és a rektorhelyettest, akik magukra maradtak az asztalnyi étellel-itallal. Ebben az ügyben csak akkor láthatunk tisztán, ha megértjük, hogy Barth az akkoriban Nyugaton nagyon elterjedt pártállást nyomozó ellenőrzéssel, vagyis egy olyan intézkedéssel fordult szembe, amely Magyarországon senkin sem segíthetett, már csak azért sem, mert ott nem is tudtak róla.”¹⁰

Azzal kapcsolatban, hogy Barth hallgatott a magyarországi ötvenhatról, érdemes idézni egy a Barthétól (és Eberhard Busch őt megértő magyarázatától) eltérő véleményt. Nagy András kolozsvári teológiai professzor 1966-ban levélben köszöntötte a nyolcvan éves Barthot. Ebben burkoltan,¹¹ de félreérthetetlenül számonkérte Barth hallgatását:

„Ön [...] nemcsak megszólalt bizonyos életkérdésekben, hanem a mi Istenünk beszédének, az Úr igéjének szorításában, a Szent Lélek indítására,

---

¹⁰ Kézirat, 2019. (A szerző fordítása.)

¹¹ Azért burkoltan, mert Nagy András tudta, hogy a román politikai rendőrség cenzúrázza a leveleket.

saját felelősségére, életét is veszélyeztetve állást foglalt és állásfoglalásra készítetett milliókat, többek között, amikor kimondta: »résistez! résistez!« (1938). Későbbi események közepette szívesen hallottunk volna Öntől egy hasonló, a szenvedő emberek érdekében kimondott »résistez!«-t.”

Ebben Nagy András két politikai helyzetre is utal. Egyrészt a Magyarországra és Romániára is nehezedő kommunista-bolsevik zsarnokságra,¹² másrészt az 1956-os magyarországi forradalomra és annak a szovjet tankok általi elfojtására. Úgy tűnik, nemcsak a bázeli egyetem rektorhelyettese, hanem a kolozsvári Nagy András is hiányolta Barth elnyomottak melletti kiállítását.

Barth saját védekezését illetően viszont Eberhard Buscht idézem, aki Barth leveleiből gyűjtötte össze információit.

„Éppen azon az 1956. október 23-i napon, amelyen a magyarországi felkelés kitört, Barth hozzákezdett kiengeszteléstana harmadik részéből annak a fejezetnek előadásához, amelynek a címe: *Jézus diadalmaskodik!*”

A magyarországi helyzetről júniusban beszélt telefonon Bereczky Albert püspökkel, és még októberben is Pap László professzorral (egykori bonni diákjával), és azt is elmondta nekik, hogy aggódik az uralkodó rendszerrel való teológiai konformizmus veszélye miatt. A következő téli hónapokról pedig ezt írta:

„[Ezeket] teljesen beárnyékolják a világ eseményei, de még nyomasztóbb volt az a mód, ahogyan a mi svájci világunk ezekhez az eseményekhez viszonyult. Az 1933-as bonni és az 1938–41 közötti bázeli helyzetem óta a hozzám tartozó kevesekkel együtt nem voltam annyira magányos, mint ezekben a hetekben [...]. Gyűlöletes boszorkányüldözés a néhány munkapárti ember ellen. Értelmetlen hangoskodás azért, hogy szüntessék meg Svájc semlegességét [...]. Még a keresztyén világban is minden inogni látszott. Ezekben a napokban egyik nagyon kedves kollégám prédikált a bá-

---

¹² A közép- és kelet-európai országok egyházainak kommunista uralom alatti helyzetét Barth nyilván nem ismerhette részleteiben, de mi, akik ismertük Nagy András, tudjuk, hogy kritikus megjegyzésében az ő saját helyzetét is benne érthette. Azt, hogy 1948-ban Tavaszy Sándort és három professzortársát, majd 1959-ben Nagy András és Maksay Albertet nyugdíjba kényszerítették; hogy Nagy András lelkipásztor fiát, Nagy Gézát 1950–1952 között politikai elítéltként tartották fogva a hírhedt pitești-i börtönben; hogy ugyanezekben az években halt meg Debrecenben Nagy András másik, orvostanhallgató fia, aki rákos volt, és a román kommunista hatóságok nem adtak útlevelet Nagy Andrásnak, hogy a saját fia temetésére Magyarországra utazzék.

zeli Münsterben a Mt 8,28 skk-ról: Jézus kiűzte a démonokat a megszállott emberből a disznókba. Nagyon jól beszélt, s még arra is tett utalást, hogy a démonokat egyszer még a Kremlből is ki fogják űzni. A prédikáció után azt mondtam neki, hogy egy dolgot nem említett: a disznókat, amelyekbe a démonok átköltöztek. Ilyen esetekben gyakran mi magunk vagyunk azok.”¹³

Az igehirdetőt úgy hívták, hogy Eduard Thurneysen.

Barthnak az volt a véleménye, hogy Magyarországon a kommunizmus „saját maga felett ítélkezett – ezért nincs szüksége arra, hogy mi is ítélkezzünk fölötte” –, majd hozzátette, hogy mielőtt mások szemében a szálkát keresnénk, vegyük észre előbb a saját szemünkben lévő gerendát. Ilyen értelemben most legszívesebben „írt volna valamit, amihez képest az 1933-as *Theologische Existenz heute!* szelíd suttogásnak tűnne”. De azután azt kérdezte magától, hogy „ma vajon nem az Ámos 5,13 (»Ezért hallgat most az okos, mert gonosz idő ez!«) vagy 1Sám 3,11 (»aki csak hallja, belecsendül mind a két füle«) esete áll fenn?” Így aztán nem írt semmit, hanem hallgatott. És mivel mindehhez „nemcsak az egyperces néma felállás hallgatásával, hanem teljesen hallgattam, sajnos újból nemszeretem ember lettem a saját hazámban”. És még azon túl is! „Azóta még Amerikából is feltették nekem ünnepélyesen a kérdést: Why is Karl Barth silent about Hungary? [Karl Barth miért hallgat Magyarországgal kapcsolatban?]” – mégpedig Reinhold Niebuhr.

„Karl Barth azonban silent maradt, és jól tudja, miért. [...] Azért, mert a vak is láthatta, hogy ez nem igazi kérdés volt. Mert nem a szorongatott keresztyén ember valódi helyzetéből fakadt, hanem egy kemény nyakú nyugati politikus biztonságos várából, aki ellenfelét síkos jégre akarja vinni, és vagy arra akar kényszeríteni, hogy valljam az ő primitív antikommunizmusát, vagy le akar leplezni mint titkos kommunistabarátot, s engem akár így, akár úgy teológusként is hiteltelenítsen. Mit mondhattam volna erre?”

Így viszont, éppen mert hallgatott, Barth abban a helyzetben volt, hogy veszélybe jutott magyarokon saját hazájukban segíthessen. „Öt ember érdekében [...] tudtam interveniálni [...] és udvarias választ kaptam is egy minisztertől, s így elértem, amit szerettem volna.”

---

¹³ Busch, Eberhard: *i. m.* 442.

4. Zárszó

Végül fel kell tennünk a kérdést: Karl Barth szocializmusa (és általában „baloldali” nyilvánulásai) csupán olyan politikai aktivizmus volt-e, amellyel korának külső körülményeihez igazodott? Mert ha így van, akkor igazat kell adnunk a bázeli egyetem rektorhelyettesének és Reinhold Niebuhrnak, illetve Nagy Andrásnak, akik szerint Barth teológiai „fellegekben jár”, és nem tudja, mit történik a földön. Erre látszik utalni az a körülmény, hogy Barth öt magyar ember érdekében történt sikeres közbelépését említi – s ezzel szemben nem látta azt aényt, hogy a szovjet tankok elől 200 000 magyar ember menekült Nyugatra, s hogy a szabadságharcot eltipró terror több száz kivégzett és börtönbe juttatott ember életét vette el vagy nyomorította meg. Vagy ha nem politikai aktivizmus, akkor van-e Barth szocializmusának valamilyen teológiai indoklása?

Teológiai indoklása nincs, de dogmatikája legterjedelmesebb etikai fejezetében, a teremtéstant lezáró III/4-as kötet munkáról szóló alfejezetben sajátos eszmefuttatást találunk a kelet-európai „államszocializmusra” vonatkozóan is. Az egész kötet a Teremtő Isten parancsáról szól, amely az embert nem megköti, hanem szabaddá teszi. A szabadság négy szinten valósul meg: Isten színe előtt, a közösségben, az életben és a korlátok között. A harmadik, az életre vonatkozó szabadság úgy lesz Isten parancsának engedelmeskedő szabadság, ha megvalósul az emberek között az élet tisztelete, az élet védelme és az élet fenntartását jelentő tevékeny életvitel, azaz a munka.

Az Isten parancsa alatt megvalósuló élet-szabadságnak eme mélységében kidolgozott rendje olyan nagy ívű, mint Ady Endre *Isten harsonája* című versének merész gondolata:

„Mert Isten: az Élet igazsága,
Parancsa ez: mindenki éljen.
Parancsa ez: mindenki örüljön.
Parancsa ez: öröm-gyilkos féljen.
Parancsa ez: mindenki éljen.”

Ha az ember szembeszegül Isten parancsával a munka vonatkozásában, és lebecsüli, elnyomja vagy kizsákmányolja embertársát, egész emberségét, azaz életét teszi kockára és veszíti el. Ez a képtelenség vagy életre való alkalmatlanság nyilvánul meg a kapitalizmus konkurenciaharcában, illetve a szocializmus osztályharcában. Mivel Nyugaton a keresztyén egyház nem vette észre idejében és nem akadályozta meg a kapitalizmus embertelenségét,

most nincs joga ujjal mutatni arra a keleti államszocializmusra, amely, még ha megtörténik is benne az embernek ember általi kihasználása és elnyomása, azt tűzte ki célul, hogy legyőzi az embertelenséget.

Barth megállapítja (1951-ben!), hogy a vadkapitalizmus, a «laisser faire laisser aller» (hadd történjék, ami történik) jelszóval jellemzett gazdasági liberális rendetlensége lecsengőben van a munka világában a – mind a vállalkozók, mind az állam által bevezetett – szociális védőhálóknak köszönhetően. Persze korántsem állítható, hogy a munka méltóságát veszélyeztető kizsákmányolás, a gyengéknek az erősek általi elnyomása, vagyis az osztályharc végleg megszűnt. A Nyugatra vonatkozóan biztosan nem állítható, „de még a Keleten azóta színre lépett, következetesen szocializmust vállaló államokra vonatkozóan sem, bár ezeknek a lapjaiba még nem látunk bele, ezt még a történelem ezután fogja megmondani”.¹⁴

Életrajzírója szerint Barth teológiai látásának egyik forrásvidékén azok a nagyanyjától és édesanyjától tanult bibliai versek és énekek játszottak meghatározó szerepet, amelyeket egy régi bázeli lelképítész írt, s amelyet bázeli német dialektusban ő is megtanult. Ezeken keresztül úgy járta be a Biblia tájait, Jézus történeteit, mintha azok éppen aznap, éppen vele történtek volna meg.

„Naiv dolog volt ez? Persze, hogy naiv dolog volt, de lehet, hogy a legmélyebb bölcsesség, a legerősebb hatalom naivitása, és ha valaki ezt felfogta, az később végigjárhatta a különböző »izmusok« egész tengereit, s bár nem maradt érintetlen azok kísértéseitől és kétségeitől, mégis viszonylag sértetlenül túljutott ezeken.”

* * *

Do Christians Have to Be Socialists? Karl Barth and Socialism

In this article, the author deals with a “shadow side” of the life and work of Karl Barth. From the perspective of many Eastern and Central European people who have experienced “real” socialism, the right to ask the question posed in the title is evident. It examines under what influences Karl Barth’s inclination towards social democracy and socialism arose. Three circumstances are mentioned: 1. The traditional Swiss solidarity and social sensitivity for the cause of the weak and oppressed. Karl Barth received this sensitivity, so to speak, in his parents’ house. 2. The three theologians of “religious socialism” (Christoph Blumhardt, Hermann Kutter, and Leonhard Ragaz) had a great influence on Barth. 3. It is described in

---

¹⁴ *Kirchliche Dogmatik* III/4, 624–626.

more detail how Barth's attitude towards socialism was kindled, so to speak, as a counter-reaction to the "raging" anti-communism in Switzerland (but generally throughout Western Europe and North America). In this context, the problem of "Barth's silence on the Hungarian Uprising of 1956" is also addressed. In the final chapter, the author attempts to theologially justify Barth's attitude towards socialism based on some quotes from the section "The Active Life" (*Das tätige Leben*; KD III/4).

Keywords: socialism, religious socialism, anti-communism, Hungarian Revolution of 1956.